УДК 159.955:316.774

DOI збірника: https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-06

Ніколенко Ксенія Вікторівна
кандидат філософських наук, доцент, магістрант, Криворізький державний педагогічний університет
ORCID: 0000-0002-2091-7823

ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ДЕФОРМАЦІЇ КОГНІТИВНОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У тезах розглядається вплив сучасного інформаційного середовища та екосистем на когнітивний простір і поведінку особистості. Проаналізовано механізми деструктивних інформаційних впливів, роль цифрових каналів комунікації та соціальних платформ у формуванні вразливості людини. Акцентовано увагу на важливості медіаграмотності як інструменту протидії маніпуляціям. Актуальність теми зумовлена стрімким зростанням обсягів інформації та активним використанням маніпулятивних технологій, що створюють загрози для психологічного здоров'я та критичного мислення людини. Метою роботи є теоретичне обґрунтування особливостей деформації когнітивного простору особистості під впливом деструктивних інформаційних чинників. Для досягнення мети використано комплекс теоретичних методів, зокрема системний аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових літературних джерел. Основні результати засвідчують, що трансформація каналів комунікації та перехід до цифрових платформ зумовлюють нелінійний характер сприйняття інформації, де емоційне забарвлення та захист групової ідентичності часто переважають над раціональним аналізом. Доведено, що прямі причинно-наслідкові зв'язки між дезінформацією та поведінкою є опосередкованими внутрішніми психологічними бар'єрами. У висновках підкреслюється необхідність системного розвитку медіаграмотності та критичного мислення як ефективних інструментів мінімізації негативних інформаційних впливів на особистість.

Ключові слова: інформаційне середовище, когнітивний простір особистості, дезінформація, інформаційний вплив, когнітивна деформація, когнітивна автономія, медіаграмотність.

Abstract. This paper examines the impact of the modern information environment and ecosystems on the cognitive space and behaviour of the individual. It analyses the mechanisms of destructive informational influences and the role of digital communication channels and social media platforms in shaping human vulnerability. Emphasis is placed on the importance of media literacy as a tool for countering manipulation. The relevance of the topic stems from the rapid growth in the volume of information and the active use of manipulative technologies, which pose threats to psychological well-being and critical thinking. The aim of this study is to provide a theoretical justification for the characteristics of the distortion of an individual's cognitive space under the influence of destructive informational factors. To achieve this aim, a range of theoretical methods was employed, including systematic analysis, synthesis, comparison and generalisation of scientific literature. The main findings indicate that the transformation of communication channels and the transition to digital platforms give rise to a non-linear nature of information perception, where emotional bias and the defence of group identity often take precedence over rational analysis. It has been demonstrated that direct cause-and-effect relationships between disinformation and behaviour are mediated by internal psychological barriers. The conclusions emphasise the need for the systematic development of media literacy and critical thinking as effective tools for minimising the negative impact of information on the individual.

Keywords: information environment, individual's cognitive space, disinformation, information influence, cognitive distortion, cognitive autonomy, media literacy.

Вступ

Інформаційне середовище сучасного суспільства є важливим чинником формування когнітивного простору особистості, визначаючи доступність інформації, способи її сприймання, інтерпретації та використання. Інтенсивний розвиток цифрових технологій, персоналізація комунікації й поширення дезінформації актуалізують проблему психологічної стійкості

особистості до деструктивних інформаційних впливів. Особливого значення набуває дослідження механізмів, за допомогою яких інформаційне середовище може впливати на систему переконань, критичне мислення та здатність до самостійного формування суджень.

Мета і завдання

теоретично обґрунтувати особливості впливу сучасного інформаційного середовища на когнітивну сферу особистості та визначити чинники її вразливості до деструктивних інформаційних впливів. Реалізація поставленої мети досягається шляхом вирішення наступних завдань: розкрити сутність понять «інформаційне середовище» та «інформаційна екосистема»; проаналізувати канали комунікації та специфіку поширення деструктивного контенту; визначити психологічні чинники та обмеження причинно-наслідкових зв'язків між інформаційним впливом і поведінкою особистості; окреслити шляхи мінімізації негативних наслідків через розвиток медіаграмотності.

Методи

теоретичний аналіз та узагальнення наукових літературних джерел, системний підхід до аналізу соціально-психологічних і комунікативних явищ.

Результати та обговорення

Інформаційне середовище доцільно розглядати як сукупність технологічних, соціальних, інституційних і нормативних умов, у межах яких інформація створюється, поширюється та інтерпретується. На відміну від нього, інформаційна екосистема характеризується мережею взаємодій між людьми, установами, технологіями, соціальними нормами та інформаційними продуктами. Отже, інформаційне середовище визначає загальні умови комунікації, тоді як інформаційна екосистема відображає динаміку взаємозв'язків, що виникають у цих умовах.

Функціонування інформаційного середовища залежить не лише від цифрових технологій, а й від ширших структурних чинників, зокрема фізичної інфраструктури, правового регулювання, економічних умов та освітніх інституцій. Вони можуть як сприяти виробництву й поширенню інформації, так і обмежувати відповідні процеси. Водночас інформаційні екосистеми здатні впливати на трансформацію самого середовища через колективні рішення, інвестиції та інституційні зміни [1]. Таким чином, інформаційний простір постає не статичною сукупністю каналів комунікації, а складною системою взаємозалежних соціальних і технологічних процесів.

Розвиток медіатехнологій суттєво трансформував характер комунікації. Якщо традиційні засоби масової інформації переважно орієнтувалися на широкі аудиторії, то цифрові медіа забезпечили інтеграцію текстового, візуального й аудіального контенту, розширили можливості користувацького інформаційного виробництва та сприяли персоналізації комунікації. Унаслідок цього сформувалися так звані «мікромедіа», зорієнтовані на окремі групи, інтереси й соціальні спільноти [2].

Соціальні платформи стали важливими каналами політичної комунікації, забезпечуючи транснаціональне поширення повідомлень, організацію суспільних дискусій і проведення інформаційних кампаній. Їхні мережеві характеристики створюють можливості для реалізації впливу різними суб’єктами, зокрема через комп’ютерну пропаганду, яка може одночасно охоплювати кілька цифрових платформ. Важливим чинником цього процесу є алгоритмічні системи рекомендацій, що орієнтуються на попередню активність користувачів та подібність їхніх інформаційних інтересів. Оптимізація контенту за критерієм залученості може створювати умови для повторюваного контакту з подібними повідомленнями, а проблеми

алгоритмічного впливу не усуваються автоматично завдяки прозорості платформ, модерації чи розширенню користувацького контролю [3].

Потенційно деструктивний характер інформаційного середовища виявляється у використанні комунікації для просування егоїстичних, агресивних або маніпулятивних інтересів. Такий вплив може реалізовуватися як через організовані інформаційні кампанії, так і через менш структуровані процеси взаємодії, у межах яких інформація виробляється, поширюється та інтерпретується. Зміст і форми інформаційного впливу трансформуються відповідно до технологічних змін, соціальних стимулів та поведінкових особливостей учасників комунікації.

У ширшому контексті деструктивний інформаційний вплив розглядається в межах концепції когнітивної війни, що охоплює психологічні операції та інші форми політичного впливу. Його специфіка полягає у спрямованості на інформаційні, когнітивні й соціально-психологічні процеси, які можуть супроводжуватися або доповнюватися фізичними заходами. Водночас вплив дезінформації на поведінку не слід трактувати як лінійний причинно-наслідковий процес, у якому інформаційне повідомлення автоматично зумовлює зміну переконань, а останні – відповідну поведінкову реакцію. Зв’язки між інформаційним впливом, когнітивними змінами та поведінкою є складними й потребують емпіричного підтвердження.

Психологічні механізми сприймання інформації значною мірою визначаються індивідуальними та соціальними характеристиками особистості. Зокрема, вік, групова ідентичність, ціннісні орієнтації та можливості обробки інформації впливають на способи інтерпретації повідомлень [4]. Особливої уваги заслуговує роль емоційних реакцій і захисту соціальної ідентичності. Інформація, що узгоджується з наявними переконаннями та груповими цінностями, може сприйматися більш прихильно, тоді як суперечливі повідомлення здатні викликати психологічний опір. Дослідження пов’язують мотивоване міркування, спрямоване на захист ідентичності, зі збереженням хибних уявлень навіть за наявності альтернативної інформації.

Отже, доказовість тверджень про деструктивний вплив інформаційного середовища потребує розмежування різних рівнів психологічних і поведінкових наслідків. Зміна переконань не є достатнім доказом зміни поведінки, оскільки між ними існують складні взаємозв’язки, опосередковані особистісними характеристиками, мотивацією, соціальними стимулами та комунікативним контекстом. Подальші дослідження мають враховувати частоту й тривалість інформаційного впливу, його накопичувальні ефекти, особливості поширення в часі та відмінності між соціальними сферами.

Одним із напрямів протидії деструктивному інформаційному впливу є розвиток медіаграмотності. В Україні та інших країнах із 2015 року реалізується програма «Навчися розрізняти» Міжнародної ради з досліджень та обмінів, що ґрунтується на моделі «навчання тренерів» і передбачає підготовку волонтерів до поширення медіаграмотності у громадах. Важливим компонентом програми є латеральне читання – перевірка достовірності інформації шляхом звернення до незалежних джерел.

Особливого значення набуває забезпечення доступу до медіаосвіти для соціальних груп, які можуть мати обмежені ресурси для критичної оцінки цифрового контенту, зокрема дорослих із нижчим рівнем освіти, меншими економічними можливостями або недостатнім досвідом користування інтернетом. Водночас протидія шкідливій інформації не обмежується індивідуальними освітніми практиками, а включає громадські ініціативи, інформаційні мережі та проєкти суспільних медіа, спрямовані на забезпечення доступу до достовірної інформації й протидію інформаційному замовчуванню [5].

У філософському вимірі проблема інформаційного середовища актуалізує питання обґрунтованості знання, критеріїв істинності та відповідальності особистості за формування власних суджень. Соціальна взаємодія бере участь у становленні спільних інтерпретацій дійсності, однак їхня достовірність потребує постійного критичного перегляду відповідно до накопичення й оцінювання доказів. За таких умов когнітивна автономія особистості

пов’язується не з ізольованістю від інформаційного середовища, а зі здатністю рефлексивно оцінювати інформацію, розрізняти фактичні твердження та інтерпретації й аргументовано формувати власну позицію.

Висновки

Інформаційне середовище сучасного суспільства є складною соціотехнологічною системою, що визначає умови формування знань, переконань і способів осмислення дійсності. Його потенційно деструктивний вплив пов’язаний із поширенням дезінформації, алгоритмічною персоналізацією контенту, використанням емоційних реакцій та актуалізацією групової ідентичності. Водночас наукові дані не підтверджують універсального й лінійного зв’язку між інформаційним впливом, зміною переконань і поведінковими наслідками. Ефективність інформаційних кампаній залежить від характеристик аудиторії, контексту комунікації та методологічних особливостей дослідження. Важливими умовами збереження когнітивної автономії особистості є розвиток медіаграмотності, критичного мислення, рефлексивного ставлення до інформації та здатності до її доказової оцінки.

Список використаних джерел

1. Wanless A., Wardle C., Scales D. A. How can approaches from physical ecology help research and policy on the information environment?. Harvard Kennedy School Misinformation Review. 2026. Vol. 7, No. 6. DOI: 10.37016/mr-2020-212

2. Media and War. EBSCO Research Starters: Communication and Mass Media. URL: https://www.ebsco.com/research-starters/communication-and-mass-media/media-and-war (дата звернення: 01.11.2026)

3. Astafieva M., Bodnenko D., Lytvyn O., Proshkin V., Skladannyi P. Formation of High School Students' Resistance to Destructive Information Influences. CEUR Workshop Proceedings. 2023. Vol. 3421. P. 87–94. DOI: 10.55056/ceur-ws.org/vol-3421/paper9.pdf

4. Introne J., McKernan B., Corsbie-Massay C. L., Rohlinger D., Tripodi F. B. Healthier information ecosystems: A definition and agenda. Journal of the Association for Information Science and Technology. 2024. Vol. 75, No. 10. P. 1025–1040. DOI: 10.1002/asi.24949

5. Pauketat J. Mass Media, Propaganda, and Social Influence: Evidence of Effectiveness from Courchesne et al. (2021). Sentience Institute. 2023. URL: https://www.sentienceinstitute.org/blog/mass-media-propaganda-and-social-influence (дата звернення: 01.11.2026)